

Matti Sarmela

POSTLOKAALINEN KULTTUURI

Puhe Tarton yliopistossa 2.12.1994.

Mannerkulttuuri - 2000. Keskitetty kehitysmeritokratia, valtiokulttuuri syntyi muutama vuosikymmen sitten, mutta keskittyminen jatkuu. Seuraava vaihe, mannerkulttuurin syntyprosessi on jo käynnistynyt. Taloudellinen ja kulttuurinen yhdentymisen on alistumista totaaliseen hegemoniaan. David Kaplanin termiä käyttäen voitaisiin puhua kulttuuridominaatiosta, väistämättömästä historiallisesta kehityskulusta, joka saattaa olla ihmislajin kannalta ekologisesti järjetöntä, kuten asevarustelu, mutta jonka ulkopuolelle ei yksikään kansa uskalla jäädä.

Euroopan yhdentymisessä vaikuttaa sama pelon mekanismi kuin kylmän sodan asevarustelussa. Nykyisin hegemoniaa tai illuusioita turvallisuudesta ei enää ylläpidä niinkään armeija vaan talouskoneisto. Historian ruumiskasojen päällä eivät seiso marsalkat, vaan "global managerit", jotka ovat voittaneet taloussodan, saneeranneet, integroineet ja automatisoineet yhä mahtavampia tuotantokoneistoja, ja pudottaneet tuhansia ja tuhansia ihmisiä pois järjestelmästä.

Euroopan unionista voisi puhua myös uutena maanosien välisen kasvukilpailun organisaationa, joka vaikkapa Herbert Marcusen ajatuksia lainaten luo uuden "korkeammanasteisen rationaalisuuden". Tämä uusi hierarkkisesti korkeampi järki perustelee integraation välttämättömyyden huolimatta siitä, että se ilmeisesti johtaa yhä kovempaan tuotantokilpailuun, teknoosysteemien ylivaltaan ja ihmisen henkiseen orjuuttamiseen, elämän autoitumiseen.

Postlokaalinen tulevaisuus. Olen monissa eri yhteyksissä puhunut lokaalisista, delokaalisista ja postlokaalisista kulttuurijärjestelmistä. Kulttuuria katsotaan silloin ympäristösysteminä, joka sopeutuu aikansa "todellisuusympäristöön" ja sen jatkuvaan muuttumiseen, tulevaisuuteen. Etniset kulttuurit syntyivät paikallisuuden aikakaudella, kun ihminen eli yhteisöissä ja loi tietystä maantieteellis-historiallisessa ympäristössä toimineet kulttuuriset ratkaisunsa. Sopeutuminen omaan ympäristöön on synnyttänyt ne tuhannet ja tuhannet paikalliset elämänmuodot, kielet ja murteet, erilaiset musiikin muodot, koko sen kulttuurien diversiteetin, joka maapallolla on ollut olemassa.

Delokaalinen, keskitetty valtiokulttuuri sopeutuu ulkopuoliseen todellisuuteen: maailmankaupan vaatimukseen, kansainväliseen tieteellis-tekniseen kehitykseen, tai kehityksen ideologiaan. Rakennemuutos koskee aina kaikkia elämänaloja, yhteisöjä, ihmisen resursseja, uskontoa, olemassaolon selityksiä. Keskitetyn valtiokulttuurin toimiva rakenne ei enää ole yhteisö, vaan keskitetty hierarkkinen koneisto, joka toimii paikallisuuden yläpuolella ja jonka toiminnan siunaa kehityskultti, aikamme todellinen uskonto. Kehityksellä on omat myyttinsä, eskatologiansa ja ihmisjumalansa. Uskontojen tavoin se antaa perimmäisiä vastauksia olemassaolon järjestyksestä ja ihmisen suhteesta luontoon, kulttuurin ympäristöön.

Postlokaalisella maailmankaudella ihminen on kokonaan vapautettu paikallisuudesta. Ympäristöä, elämää ja todellisuutta hallitsevat eri alojen teknojärjestelmät, jotka ovat ottaneet hallintaansa oman alueensa tiedon, tekniikan ja tulevaisuuden. Postlokaalisen kulttuurin rakenteita ovat tietoteollisuuden, tavarateollisuuden, huoltoteollisuuden ja tulevaisuusteollisuuden globaalit teknoosisteot. Ne toimivat yhdenmukaisesti kaikkialla maapallolla, niiden ei tarvitse sopeutua ympäristöönsä, luonto, ihminen ja kulttuuri sopeutetaan teknoosysteemien vaatimukseen.

Uusi tekniikka tekee mahdolliseksi valvoa yhä suurempia ja suurempia ympäristöjä, mannerkulttuureita, ja aina kun vallan välineet ovat olemassa, niitä myös käytetään. Vallan välineitä ei koskaan ole jätetty käyttämättä. Sanotaan, että kaikki imperiumit ovat kasvaneet, saavuttaneet kliimaksin ja tuhoutuneet. Meritokratian maailmanvalta muuttuu ehkä jo täydelliseksi, se on digitaalimperiumi, joka ei unohda mitään eikä mikään olemassaolon alue jää tieteellis-teknisen valvonnan ulkopuolelle. Vasta mannermaisissa talousyhteisöissä pääsevät oikeuksiinsa automatisoitu tuotanto ja robotiteknikka, itseään ohjaavat suurprosessit ja tajunnantuottamisen koneistot.

Kehityskultin papisto. Ihmiskunnan historiassa todellista luokkataistelua on aina käyty paikallisuuden ja keskitettyjen valtajärjestelmien välillä. Totalitaarisia järjestelmiä ovat rakentaneet yhtä jalkaa marssivat organisaatioihmiset, papit, sotilaat ja meritokraatit. Postlokaalisen kulttuurin toimija, meritokraatti, on jo kokonaan tekno systeemin tuote, joka identifioituu omaan tieteellis-tekniseen järjestelmäänsä. Meritokratia on kehityskultin papistoa, se määrittelee oikean kehityksen, yhteisen hyvän ja antihyvän, syyllistää anti-ihmiset, kehityspakanat, revisionistit ja sovinistit. Ne jotka voidaan syyllistää, dehumaanistaa ja eliminoida pois koneistoista. Ilman kehittymättömyyttä ja uskoa tieteellis-tekniseen kehitykseen ei ole hallintaa, ideologista valtaa, niin kuin ilman syntiä ei olisi ollut talonpoikaisyhteisön kirkkoa.

Meritokraatin palkitsee koneisto, ei yhteisö, isänmaa tai kansa. Se pätee todennäköisesti myös mannervaltiossa. EU-koneistoissa menestyvät todelliset unionistit, jotka "kehittävät" Euroopan Yhdysvaltoja, ajavat yhä "tiiviimpää", "harmonisempaa" ja yhdenmukaisempaa mannervaltiota ja kykenevät eliminoimaan kansalliset rakenteet. Etniset kulttuurit ja itsenäiset valtiot ovat uuden imperiumin piileviä tai julkisia vastarakenteita, jotka mannermaisessa päätöksenteon hierarkiassa jauhautuvat merkityksettömiksi niin kuin omaehtoisuus ja paikallisuus rakennettaessa delokaalista valtiokulttuuria.

Kehityskirkon papisto loitsuaa alati kehitystä, organisoi, numeroi, mittaa suorituksia, ennätyksiä, luokittelee ja lajittelee, suunnittelee valvonta- ja kontrollimekanismeja. Kehityskulttuurissa paikallinen ihminen on vai numero kasvu-, työvoima- ja kulutustilastoissa. Kehitysuskonto oikeuttaa tekno systeemien alati muuttamaan ympäristöään ja sisäisiä rakenteitaan, hävittämään menneisyyden, kulttuurin jatkuvuuden. Kehityskuskon eskatologiassa menneisyys, perinne, on antikehitystä, ja uusi utopia alkaa "nyt", kun muutos, uudet arvot, uusi kehityksen evankeliumi saa toteutua.

Meritokratian organisaatio toimii yhdenmukaistamalla ja jäljittelemällä. Länsimainen meritokratia on nostanut tieteellis-teknisen yhdenmukaistamisen ja kansainvälisen matkimisen jo universaaliksi. Kulttuuri on taiteen ja tieteen rakenteellisen yhdenmukaisuuden loputonta varioimista, kansainvälisten kulttipatsaiden pystyttämistä ja elämän standardointia. Meritokratia keskittää, fuusioi, integroi, luo yhä suurempia delokaalisia tekno systeemeitä, toteuttaa väistämättä maailmankulttuurin.

Globaali kulttuurihierarkia. Ennen pitkää Suomeen niin kuin Viroonkin jäävät jäljelle vain ne rakenteet, jotka sopeutuvat yhteiseen elinympäristöön, mannerkulttuuriin. Myös tulevaisuuden mannervaltion on tuotettava oma ihmisensä, *homo europaeus*, ja yhdenmukaistettava ajattelu ja kulttuuri. Se on imperiumien toimivuuden ehto. Tulevaisuuden maailmankulttuurissa täydellistä on globaali kehitys, kuinka massamaista se sitten onkin. Mannertenvälinen kulttuurihierarkia tunkeutuu kaikkialle yhteiskunnan infrastruktuureihin, taloudesta tieteisiin ja taiteisiin. Kulttuurisesti merkitsevää on vain se tieto ja informaatio, joka toimii suurissa tekno systeemeissä, globaaleissa tietokannoissa ja hallintaohjelmissa.

Kansallinen sivistyneistö saa merkityksensä vain omissa postlokaalisissa tekno koneistoissaan, jäljittelemällä kansainvälisten keskusten trendejä, diskursseja tai muoteja. Periferioissa matkiminen on kaikkein välttämättömintä, ainoa tie mannerkoneistoihin. Suomen poliittinen ja taloudellinen eliitti on jo ryhtynyt rakentamaan Euroopan Yhdysvaltoja, mannermaista utopiaa, jakamaan EU-virkoja ja europalkintoja. Tulevaisuuden myötäjuoksijoiden, uuden eliittiluokan kulttuurivalta on eurooppalaisia kulttuurikeskuksia, mannermaista tajuntateollisuutta, eurooppalaisia sitaatteja; eurooppalaisuuden tuottamista. Uusia ekologisia voittajia ovat eurojohtajat, euromaisterit, eurourheilijat ja eurokirjailijat. Suomalainen eliitti on valmis suuriin kansainvälisiin tehtäviin ja uhoaa mannermaista merkitystään. Kansallinen, paikallisuudesta puhumattakaan on jotain alempiarvoista suurten koneistojen tuottaman taiteen, tieteen ja viihteen rinnalla. Suomalaisen kulttuuriteollisuuden, TV-ohjelmista runokirjoihin on vastattava postlokaalisuuden rakenteellisia vaatimuksia. Vain miljardit ovat kulttuuria. Kansallisten hyvinvointivaltioiden ja isänmaakulttuurien aika on kuolla.

Postkulttuurinen diskurssi. Antropologian määritelmässä kulttuuri on ollut jotain yhteisöllistä, paikallisen yhteisön kollektiivisia tapoja, traditioita, esi-isien elämänmuodon jatkumista. Nykyisin kulttuuri on määritelty uudelleen. Se on yksilöllistä, subjektiivista, autonomisen hengen itsetulkintoja, itsereflektointia, oman olemassaolon julkista näyttämistä, performansseja. Yhteisöllisyys on enintään jotain yhteisiä julkisia symboleita tai osakulttuurien kieltä ja harrastajaryhmien kulutustyynejä. Keskustelu kansallisuusvaltion luonteesta on muuttunut ristiriitaiseksi. Subjektivistit puhuvat ihmisestä individuaalisena oman maailmansa tuottajana ja tulkitsijana. Kulttuurisesti muotoutuneita etnisiä ryhmiä ei voi olla, niin kuin ei enää ole yhteiskuntaluokkiakaan; yhteiskunta on ikään kuin kokoelma narsistisoituneita kuluttajia ja mediayksilöitä, joilla kaikilla on yhteiskunnasta omat tulkintansa.

Toisaalta on pitkien rakenteiden idealisteja, joille kulttuurit, myös suomalaisuus tai virolaisuus, uusintavat eli reprodusoivat alati itseään, omaa identiteettiään. Etniset kulttuurit ovat systeemeinä jatkuvia ja eri kansallisuuksilla on joka tapauksessa omat pitkät rakenteensa, historiansa, kollektiiviset kokemuksensa, jotka elävät sisällä (tiedostamattomasti, kollektiivisessa muistissa!) etnisten ryhmien yksilöllisissä tulkinnoissa ja maailmankuvissa. Kolmas suunta puhuu ihmisen arjesta. Massoilla ei siis enää ole omaa kulttuuria, vaan arki. Mutta juuri tuo arki on nykyisyyden ja tulevaisuuden automatisoituvissa teknoysteemeissä yhdenmukaistettu, harmonisoitu. Euroopan unioni, sen yhteismarkkinat ja tuhannet direktiivit tulevat standardoimaan ihmisen arjen tehokkaammin kuin mikään muu imperiumi ihmiskunnan historiassa.

Postlokaalisessa todellisuudessa tavallisen ihmisen kulttuuri on tutkijoiden tulkintoja, hermeneutiikkaa, joka tuottaa loputtomasti uusia merkityksiä, muotisanoja, se on globaalia tajuntateollisuutta niin kuin muukin kulttuurituotanto. Ihmiset ovat subjekteja, joiden päähän tutkijat panevat arvo- ja merkityskasetteja, ja kuuntelevat niitä sitten omilla korvalappukuulokkeillaan.

Perimmäinen valta. Digitaaliperiumin alamaisia ei enää tarvitse hallita aseilla eikä keskitysleireillä. Kulttuurisesti merkityksettömät ihmismassat siirretään virtuaalitodellisuuteen, "viihdytetään kuoliaiksi". Kun automaatio on hävittänyt perinteisen työn, nopeimmin kasvavia uusia ammattialoja on tieteellinen ja tekninen tajunnan tuottaminen. Henkilökohtaisilla tajuntavälineillään maailmanihminen on aina yhteydessä kaikenhallitseviin teknokoneistoihin eikä kykene elämään niiden ulkopuolella. Postlokaalinen ihminen on mukana maailmanjohtajien tiedotusriiteissä, katselee yhteisiä taivaskanavia, matkustaa TV-samaanien mukana digitaalitodellisuuteen, mannermaiseen sielujen yhteyteen. Kulttuurin tuottavat tajuntateknikot ja mielen insinöörit.

Postlokaalisessa utopiassa kuluttava ihminen voi valita loputtomasti uusia tajunnan sisältöjä ja elämäkokemuksia, harjoittamaan itsehoitoa, itseuskontoa, itserakkautta; mies- ja naiselämyksiä ja positiivista ajattelua, narsistisen olemassaolon selityksiä ja tulkintoja. Tai tuottaa itselleen etnisiä kokemuksia, kuunnella kaikkien kansojen kauneimpia kansanlauluja, viettää elämänkaarensa aikana erilaisia etnisiä häitä, kuluttaa "polykulttuuria" ja "multietnisiä" mediakokemuksia. Mutta hänellä ei ole omaa kulttuurista merkitystä. Maailmantason uskontomeritokraatti laajentaa ihmisen uskonnollisten elämysten rajoja, kansainvälinen seksimeritokraatti seksuaalisuuden rajoja. Elämä on globaaleja visioita, tajuntamusiiikkia, mediapintoja, rajatonta elämystiedettä. Paikallisuudestaan ja yhteisöstään vapautettu ihminen saa viihdyttää itseään, kuluttaa yhä enemmän vapauksia, seksiä, väkivaltaa, ja huumeita. Tieteellis-teknistä täydellisyyttä. Hänen yksilöllisyytensä, vapautensa ja omaehtoisuutensa on kaikkialla myytävänä. Kulttuurilla on itse asiassa sama tehtävä kuin huumeilla: todellisuuden hävittäminen.

Keskittyvä Eurooppa, kaikenkuluttavien massojen mannerkulttuuri tarvitsee superteknologiansa, supertietokoneet, maailmanavot, robotit ja satelliitit. Se tarvitsee taivaskanavat, yhteiset hypertekstit ja yhteisen virtuaalitodellisuuden. Kulttuuri on perimmäisen vallan väline. Nykyisin on muotia määrittellä, mikä on länsimainen, urbaani cityihminen. Onko hän elämän kulkuri, mahdollisuuksiaan etsivä peluri vai vain turisti itselleen vieraassa maailmassa (Z. Bauman). Tai on ollut muodikasta ennustaa, että elämän ylituotannossa tavara ja media menettävät arvonsa, ja valtansa ihmismieleen.

Mutta todellisuudessa arvoaan ei ole menettänyt tavara, vaan ihminen. Postlokaalisella ihmisellä ei ole omaa syntymäpaikkaa, kotipaikkaa eikä hautausmaata; kohta ei ehkä omaa geeniperintöäänkään. Kulttuuriteollisuuden on tuotettava merkitys, itseisarvo, oma kulttuuri niille, joilta meritokratia on ensin ottanut pois oman kulttuurin. Olemme tulossa kulttuurijärjestelmään, jossa kulttuurisesti olemassa oleva luokka elää yhteiskunnan pahoinvoinnista, niistä jotka kulttuuri pudottaa pois todellisesta olemassaolosta.

Alkuperäiskansojen kohtalo. Suomalais-ugrilaiset kansat ovat pohjoisen Euroopan alkuperäiskansoja. Suomi viettää kansallisen kulttuurin ja alkuperäiskansojen vuotta. Vienen karjalaiset, inkeriläiset, suomalais-ugrilaiset kansat taistelevat olemassaolostaan, mutta se ei juuri kiinnosta suomalaisia. Suomi on päässyt vihdoinkin länteen, muuttanut postlokaalisuuteen, pois omalta historialliselta paikaltaan. Sellaisissa pienissä maissa kuin Suomessa eliittiluokilla ei oikeastaan ole koskaan ollut omaa kulttuuria, maan ns. sivistyneistö sotilasaatelista, papistosta aina varhaisiin virkamiehiin, säätyläisiin ovat olleet eurooppalaisia lakeijoita. Menneinä vuosisatoina suomalaiselle euroeliitille riitti vielä muutama sana ranskaa ja rokokoohuonekalut, kuten Gunnar Suolahti on kirjoituksissaan kuvannut. Mikään valtiokulttuuri ei ole yhtä nopeasti hävittänyt etnistä omaehtoisuuttaan kuin meritokraattien moderni Suomi. Ellei omaehtoisia suomalaisia kyläihmisiä, hämäläisiä, savolaisia ja karjalaisia olisi aikoinaan elänyt paikallisissa yhteisöissään, suomen kieltäkään olisi tuskin enää olemassa. Mannerkulttuurissa lakeijakansat häviävät historian näyttämöltä.¹